

RAKENTEELLISET ESTEET VAMMAISTEN HENKILÖIDEN TYÖELÄMÄÄN OSALLISTUMISELLE

Vilma Harinen
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Vilma Harinen	
Työn nimi Rakenteelliset esteet vammaisten henkilöiden työelämään osallistumiselle.	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji kandidaatintutkielma
Aika syksy 2021	Sivumäärä 40
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä tutkielmassa tutkitaan rakenteellisia esteitä vammaisten henkilöiden työelämään osallistumiselle kirjallisuuden perusteella. Työllistyminen on kaikkien työikäisten kansalaisten oikeus ja se on yksi yhteiskunnallisen osallisuuden keskeisemmistä edellytyksistä. Jokaisen oikeus palkkatyöhön ja toimeentuloon on Suomessa turvattu lainsäädännöllisin keinoin. Myös vammaisilla henkilöillä on oikeus tehdä työtä ja saada siitä palkkaa. Kuitenkin vammaiset henkilöt ovat usein eriarvoisessa asemassa työelämään osallistumisessa, sillä yhteiskunnassamme on paljon erilaisia esteitä, jotka estävät yhdenvertaisen työelämään osallistumisen.</p> <p>Tutkielman teoreettinen viitekehys rakentuu sosiaalisen vammaistutkimuksen käsitteen ympärille, ja tutkielma on toteutettu kirjallisuuskatsauksena. Sosiaalinen vammaistutkimus ymmärtää vammaisuuden siten, että vammaisuuteen liittyvien rajoitusten syynä on enimmäkseen ympäristö eikä niinkään vammaisten henkilöiden biologiset ominaisuudet. Ympäristö ei ota tarpeeksi huomioon poikkeavien ihmisryhmien tarpeita, jonka takia se rajoittaa vähemmistöjen edustajien täysipäiväistä osallistumista yhteiskunnan toimintoihin. Sosiaalinen vammaistutkimus sopii hyvin työelämään osallistumisen rakenteellisten esteiden analysointiin, sillä sosiaalinen näkökulma keskittyy ympäristöön eikä ihmisen ominaisuuksiin.</p> <p>Tutkielmassa käytetyn kirjallisuuden perusteella voi päätellä, että vaikka kaikkien yhdenvertaiseen työelämään osallistumiseen on kiinnitetty enemmän huomiota politiikassa, on siinä vielä paljon puutteita. Vammaisuuteen liittyy yhä asenteita ja ennakkoluuloja. Myös ympäristön esteettömyyden ja saavutettavuuden puute vaikeuttavat kaikkien yhdenvertaista osallistumista työelämään. Yhteiskunnassamme on siis yhä paljon rakenteellisia esteitä, jotka estävät jokaisen yhdenvertaisen osallistumisen yhteiskuntaan ja työelämään. Aihe on sosiaalityön kannalta erityisen tärkeä, sillä sosiaalityön keskeisinä arvoina pidetään muun muassa tasa-arvoa, oikeudenmukaisuutta ja demokratiaa.</p>	
Asiasanat: Vammaisuus, sosiaalinen vammaistutkimus, työllisyys, osallisuus, yhdenvertaisuus	
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopisto	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	VAMMAISUUS.....	4
	2.1 Vammaisuuden määrittelyä	4
	2.2 Vammaisuuden taustaa.....	6
	2.3 Sosiaalinen vammaistutkimus	8
3	VAMMAISUUS JA TYÖELÄMÄÄN OSALLISTUMINEN	11
4	TUTKIELMAN TOTEUTUS JA TIEDONHAKU	14
5	RAKENTEELLISET ESTEET TYÖELÄMÄÄN OSALLISTUMISELLE.....	16
	5.1 Ennakkoluulot ja asenteet vammaisia työntekijöitä kohtaan	17
	5.2 Esteettömyys ja saavutettavuus työpaikoilla.....	20
	5.3 Koulutuksen vähäisyys esteenä työelämään osallistumiselle	23
6	KEINOJA VAMMAISTEN HENKILÖIDEN TYÖELÄMÄÄN OSALLISTUMISEN PARANTAMISEKSI	26
7	POHDINTA.....	32
	LÄHTEET	35

1 JOHDANTO

Valitsin tutkielmani aiheeksi tematiikan, joka liittyy vammaisiin henkilöihin sekä työelämään osallistumiseen ja työllistymiseen. Tutkimuskysymykseni tässä kirjallisuuden pohjalta toteutetussa tutkielmassa on se, millaisia rakenteellisia haasteita ja esteitä vammaiset ihmiset kohtaavat työelämään osallistumiselle kirjallisuuden pohjalta. Koska kyseessä on kirjallisuuskatsaus, en voi lähestyä aihetta kokemuskäkökulmasta, joten tarkastelen aihetta sosiaalisesta näkökulmasta ja käytän apunani sosiaalista vammaistutkimusta. Sosiaalisen vammaistutkimuksen uranuurtajia ovat muun muassa Mike Oliverin teos *The politics of disablement* (1990) ja Mike Oliverin ja Colin Barnesin teos *The new politics of disablement* (2012). Koska vammaisuuteen voi liittyä erilaisia tekijöitä, kuten esimerkiksi kehitysvammaisuus määrittäyty toisella tavalla kuin fyysisyyteen liittyvä vammaisuus, pohdin olisinko voinut rajata tutkimusta tältä pohjalta. Pitäydyin kuitenkin ilmiön tutkimisessa yleisellä tasolla, sillä kohdatut ongelmat käyttämässäni kirjallisuudessa esitettiin pääosin yhteisinä.

Valitsin vammaisten henkilöiden työelämään osallistumisen aiheeksi, sillä koen, että aiheeseen ei ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota siitä huolimatta, että se on ollut paljon esillä eri alustoilla. Jari Lindh (2021, 89) tuokin esiin, kuinka vammaispolitiikassa on asetettu tavoitteeksi vammaisten työllisyyden parantaminen ja se, että vammaiset henkilöt työllistyisivät tavallisille työpaikoille muiden tavoin. ”Mielekäs ja tuottava työ nähdään ihmisoikeutena, johon vammaisten mahdollisuuksia halutaan vahvistaa”

(Lindh 2021, 89). Palkkatyö ja työmarkkina-asema on keskeinen side yksilön ja yhteiskunnan välillä. Nykyinen yhteiskuntapolitiikka määrittää kansalaisuutta yhä vahvemmin työmarkkinakansalaisuuden kautta, ja lähes jokaisen asema määrittyy suhteessa työmarkkinoihin. Ihmisen kuuluminen yhteiskuntaan kulkee vahvasti käsi kädessä työmarkkinakansalaisuuden kanssa. Vaikka vammaisten henkilöiden työllisyyttä on pyritty parantamaan ja siihen on kiinnitetty enemmän huomiota, on se silti työelämä tutkimuksen marginaalissa. Vammaisten ihmisten työelämään kiinnittymisessä on yhä merkittäviä puutteita. Vammaiset työnhakijat törmäävät erilaisiin ennakkoluuloihin ja heidän on usein todistettava jatkuvasti työkykyisyyttään eri ammattiryhmien edustajille. (Lindh 2021, 89–95.) Koen, että vammaisten työllistymisen haasteisiin tulisi kiinnittää enemmän huomiota myös sosiaalityön kentällä.

Aiheeni on sosiaalityön kannalta erityisen tärkeä, sillä Kyösti Raunion (2009, 86–87) mukaan sosiaalityön ammattikunnan tehtävänä on tukea heikkoja ja alistettuja ihmisiä sosiaalisen yhteenkuuluvuuden lisäämiseksi. Myös Synnöve Karvinen (1993) esittää, kuinka sosiaalityön tärkeinä yhteiskunnallisina arvoina pidetään muun muassa tasa-arvoa, oikeudenmukaisuutta ja demokratiaa. Sen keskeisimpinä periaatteina on pidetty alistamisen, syrjinnän ja riiston vastustamista sekä ihmisten vapauden ja itsemääräämisen kunnioittamista. Sosiaalityön tehtävänä on muun muassa tukea ja edistää ihmisten itsenäisyyttä sekä omien voimavarojen käyttämistä. (Karvinen 1993, 22.) Aihe on myös ajankohtainen, sillä koronaviruspandemia ja sen tuomat poikkeusolot ovat tuoneet näkyväksi vammaisten henkilöiden kansalaisuusaseman haavoittuvuuden. Poikkeusoloissa suurimmassa vaarassa ovat olleet ne henkilöt, joilla on heikko toimintakyky, terveys sekä vähäiset taloudelliset ja sosiaaliset resurssit. Palveluiden saatavuuden heikkeneminen on vaikuttanut kielteisesti jo entuudestaan heikommassa asemassa olevien ihmisten tilanteisiin. (Kivistö & Hautala 2021, 262)

Tässä tutkielmassa tarkoitan rakenteellisilla esteillä yhteiskuntamme rakenteita, jotka estävät kaikkien yhdenvertaisen osallistumisen yhteiskuntaan. Sosiaalityöllä voidaan

vaikuttaa yhteiskunnan rakenteisiin ja sosiaalityön yksi tärkeä tehtävä onkin muuttaa yhteiskuntamme syrjäyttäviä rakenteita. Anneli Pohjola, Merja Laitinen ja Marjaana Seppänen (2014) määrittelevät rakenteellista sosiaalityötä seuraavasti: ”Sosiaalityö on osa yhteiskunnallista toimintaa, ja yhteiskunnalliset reunaehdot muovaavat työn rakentumista, joten rakenteista vapaata sosiaalityötä ei ole olemassa.” Sosiaalityön tehtävänä on toimia asiakkaan eduksi, jonka takia yhteiskuntajärjestelmän pitäisi tukea asiakkaan tarpeita. Rakenteet ovat suuressa osassa sosiaalityötä, sillä sosiaalityökin on osa rakenteita ja se on väistämättä tekemisissä rakenteiden kanssa. Yksilöt ovat usein rakenteiden toteuttajia, mutta myös mahdollisesti niiden uhreja (Archer 2003 Pohjolan ym. 2014, 21 mukaan.)

Vammaiset henkilöt ovat usein eriarvoisessa asemassa elämän eri osa-alueilla. Heidän ja kaikkien muidenkin työllisyyden edistäminen on erityisen tärkeää sosiaalityön kannalta, sillä se lisää yhdenvertaisuutta ihmisten välillä. Ihmisten yhdenvertaisuutta on pyritty ohjaamaan Suomessa myös lainsäädännöllisin keinoin. Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) tavoitteena on taata jokaisen suomalaisen yhdenvertaisuus. Yhdenvertaisuuslain mukaan viranomaisten tulee arvioida yhdenvertaisuuden toteutumista ja tehdä tarvittavia toimenpiteitä, jotta yhdenvertaisuus toteutuisi paremmin. Myös työantajien tehtävänä on arvioida yhdenvertaisuuden toteutumista työpaikoilla ja kehittää työoloja ja toimintatapoja siten, että kaikkia työntekijöitä kohdeltaisiin yhdenvertaisesti. Yhdenvertaisuuslaki takaa myös sen, että ketään ei saa syrjiä vammaisuuden perusteella. (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.)

Aloitan tutkielmani käymällä läpi vammaisuuden käsitettä, taustaa ja sosiaalista vammaistutkimusta. Tämän jälkeen etenen käsittelyosioihin, joissa käyn läpi yhteiskunnan rakenteellisia esteitä vammaisten henkilöiden työelämään osallistumiselle. Lopussa esittelen erilaisia keinoja työelämään osallistumisen lisäämiseksi ja pohdin, miten yhdenvertaisuutta yhteiskunnassamme voitaisiin lisätä. Lopussa teen yhteenvetoa tutkielmasta ja tuon esiin mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 VAMMAISUUS

2.1 Vammaisuuden määrittelyä

Yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista (27/2016) 1 §:n 2 momentin mukaan vammaisuus määritellään seuraavasti: ”Vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa”. Merja Tarvaisen ja Antti Teittisen (2021, 9) mukaan vammaisuuden määrittely ei kuitenkaan ole yksinkertaista, ja se on sidoksissa aikaan ja paikkaan. Vammaisuutta määritellään eri tavoin riippuen kontekstista. Vammaisuutta on muun muassa määritelty suhteessa yksilöruumiiseen sekä poliittisesti siten, että vammaiset henkilöt ovat marginalisoitu ryhmä yhteiskunnassa (Tarvainen & Teittinen 2021, 9).

Tässä tutkielmassa tarkastelen vammaisuutta sosiaalisesta näkökulmasta, mutta vammaisuutta voi tarkastella muistakin näkökulmista. Näistä näkökulmista ensimmäinen vammaisuuden ymmärtämisen malli on ollut pitkään vallassa ollut vammaisuuden lääketieteellinen malli. Simo Vehmaan (2012, 270) mukaan vammaisuuden lääketieteellisessä mallissa vammaisuus ymmärretään yksilön vioista johtuvaksi tilaksi, joka vaikeuttaa ihmisen mahdollisuutta elää hyvää elämää. Lääketieteellisessä mallissa siis tarkastellaan ihmistä vain vamman kautta ja yritetään

niin sanotusti korjata ja parantaa vammaisia henkilöitä, jotta heistä tulisi muiden ihmisten kaltaisia yhteiskunnan jäseniä. Tämän näkökulman pyrkimykset ovat olleet hyvät, mutta seuraukset ovat olleet kielteisiä, sillä yhteiskunnan syrjivät ja vammauttavat käytännöt on jätetty ennalleen. Rakennukset ja julkiset kulkuneuvot on rakennettu vammattomille ihmisille, jolloin kaikki eivät pysty tasa-arvoisesti asioimaan niissä. Myös muun muassa koululaitokset ovat rakentuneet siten, että tietyn ikäisiltä lapsilta odotetaan tiettyjä asioita. Tällöin "normaalista" kehityksestä poikkeavat oppilaat on sijoitettu erityisopetukseen, jossa he ovat erillään muista oppilaista. (Vehmas 2005, 109–140; Vehmas 2012, 269–273.) Lääketieteellisessä mallissa korostuu asiantuntijoiden valta vammaisiin henkilöihin nähden ja vammaiset ihmiset nähdään ainoastaan heidän vammansa kautta.

Vehmas (2005) tuo esiin, kuinka lääketieteellisen mallin mukaan vammaisuus ajatellaan vihollisena, joka pitäisi kukistaa. Vammaiset henkilöt asetetaan riippuvuussuhteeseen terveydenhuollon henkilökuntaan nähden ja ajatellaan, että vain terveydenhuollon henkilökunta tietää, mitä vammaiset henkilöt todellisuudessa tarvitsevat. Lääketieteellinen malli jättää täysin huomiotta vammaisuuden kokemukseen liittyvät materiaaliset ja sosiaaliset tekijät, jotka ovat kuitenkin todella isossa osassa vammaisten henkilöiden elämän muotoutumisessa. (Mt. 112–114.) Myös Tania Buchardt (2004) tuo esiin, kuinka lääketieteellisessä mallissa ei pyritä muuttamaan yhteiskuntaa, vaan siinä pyritään pikemminkin muuttamaan yksilö sellaiseksi, että se sopii yhteiskuntaan. Sara Göringin (2015) artikkelissa tuodaan ilmi, kuinka lääketieteellisessä mallissa pyritään ensisijaisesti korjaamaan vamma ja vasta viimeisenä keinona auttamaan yksilöä sopeutumaan ympäristöön ja oppimaan toimimaan vamman kanssa. Lääketieteellisen ja sosiaalisen vammaisuuden mallin lisäksi vammaisuutta voidaan tarkastella myös kokemuksellisuuden kautta. Siinä korostuu koettu toimijuus, identiteetin osa-alue sekä yksilön vuorovaikutuksen suhde elettyihin toimintaympäristöihin. Vammaisuus ajatellaan sellaisena, että siihen vaikuttaa samanaikaisesti eri tekijät, kuten esimerkiksi rakenteelliset ehdot, diagnoosit ja yksilölliset ominaisuudet. (Tarvainen & Teittinen 2021, 10.)

2.2 Vammaisuuden taustaa

Simo Vehmas (2005) on kuvaillut vammaisuuden ilmiöön liittyviä näkökulmia teoksessaan: *Vammaisuus, Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan*. Vehmas (2005) aloittaa tarkastelunsa 1800-luvulta, sillä sen ajatellaan olevan käännekohta vammaisuuden ymmärtämisessä. 1800-luvulla luotiin perusta poikkeavuuden ja vammaisuuden ymmärtämiselle. Tuolloin alettiin luomaan rakenteita, jotka mahdollistivat vammaisten henkilöiden koulutusta, työllistymistä ja sosiaalista osallistumista. Vammaisuus aiheutti syrjäytymistä työmarkkinoilta, sillä töiden vaatimukset muuttuivat ja joidenkin oli vaikeaa sopeutua näihin muutoksiin, kun muun muassa tehdastyön tehokkuutta alettiin korostaa. Työmarkkinoilta syrjäytymisen johdosta vammaisista henkilöistä tuli erillinen ryhmä ja vammaisuutta pyrittiin hoitamaan pääasiassa lääketieteellisillä keinoilla. Vammaisuudesta tuli häpeällinen asia, ja monet perheet kokivat, että heidän tehtävänsä ei enää ole hoitaa vammaisia lapsia kotona, vaan heidät hylättiin esimerkiksi laitoksiin ja siirrettiin näin vastuu ulkopuolisille. (Mt., 53–56.)

Myös vammaisuuden ilmiöön liittyvä medikalisaatioprosessi alkoi varhain. Medikalisaatioprosessilla tarkoitetaan sitä, että ihmisen ja yhteiskunnan toimintaa pyritään yhä enemmän selittämään lääketieteellisin keinoin. Niin kuin aikaisemmin toin esiin lääketieteellisen ajatusmallin mukaan pyritään ensiksi selvittämään, mikä ihmisessä on vikana ja vasta sen jälkeen pyritään hoitamaan ja poistamaan kyseinen ongelma. Kuitenkin lääketieteellinen ajattelutapa on osoittautunut ongelmalliseksi, sillä vammaisuutta koskevien sosiaalisten ongelmien poistamiseen tarvitaan paljon muitakin toimenpiteitä, kuin vain lääketieteellisiä keinoja. Lääkäreillä ei myöskään ole mahdollisuutta parantaa vammaisia henkilöitä, joten lääketieteellinen ajattelutapa on siltäkin osin ongelmallinen. (Vehmas 2005, 58–59.) Lääketieteellinen näkökulma on ollut vallalla jo pitkään, mutta 1900-luvun loppupuolella sen rinnalle nousi sosiaalinen näkökulma.

Vaikka vammaiset henkilöt syrjäytyivät työmarkkinoilta 1800-luvulla, ovat he kuitenkin olleet työelämässä jo suhteellisen pitkään. Vehmaskin (2005) toteaa, että vammaisia henkilöitä on työllistetty pitkään. 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun puoliväliin asti vammaisten ihmisten yhtenä tehtävänä on ollut toimia viihdykkeinä. Vammaisuus ja erilaisuus ovat kiinnostaneet ihmisiä, jonka takia vammaisia ihmisiä on käytetty huvitustarkoituksiin. 1800-luvulla vammaisten ihmisten varaan rakennettiin näyttelyitä ja esityksiä, joista tulikin laajamittaista liiketoimintaa. Esitysten ja näyttelyiden avulla monet työllistyivät ja saivat elantonsa. Näyttelyiden pitäjät lähes omistivat vammaiset henkilöt ja käyttivät heidän erilaisuuttaan hyväkseen, jotta saisivat itse toimeentulonsa. (Mt., 60–61.) Vammaisuus on asettanut ihmisiä eriarvoiseen asemaan, sillä vammaisuutta ja erilaisuutta on käytetty lähes ainoastaan muiden ihmisten viihdyttämiseksi huvitustarkoituksiin.

Myös vammaisten lasten koulutuksella on melko pitkät perinteet. 1800-luvun puolivälistä lähtien vammaisille henkilöille tarkoitettuja erityiskouluja aloitettiin perustamaan nopeaan tahtiin. Vammaisten lasten koulut järjestettiin vammaisyyppien perusteella, joten jokaiselle vammaisyyppille oli oma koulu, joka oli erillään muista kouluista. Kansakoululaitoksen isä Uno Cygnaeus (1810–1888) näki, että vammaisten lasten tulisi opiskella muiden lasten kanssa samassa ryhmässä. Hänen ajatuksensa kuitenkin unohdettiin nopeasti ja erityisopetusta alettiin järjestää erillisissä oppilaitoksissa, koska vammaisten lasten ajateltiin häiritsevän muiden lasten oppimista. 1900-luvulla erityisopetuksen ideaksi tuli se, että oppilaista pyrittiin tekemään mahdollisimman yhteiskuntakelpoisia siten, että heistä ei olisi taakkaa muille. (Vehmas 2005, 62–65.) Yhä nykypäivänä tästä kyseisestä aiheesta käydään paljon keskustelua ja mietitään, pitäisikö erityisoppilaita opettaa erikseen vai samassa paikassa muiden oppilaiden kanssa. Tämä on ristiriitainen asia, sillä isoissa luokissa resurssit eivät välttämättä riitä tasapuolisesti kaikille, jos erityisoppilaisiin menee enemmän aikaa. Toisaalta taas vammaisten lasten eristäminen erillisiin koululaitoksiin lisää lasten eriarvoisuutta.

2.3 Sosiaalinen vammaistutkimus

Vammaisuuden sosiaalinen malli syntyi purkamaan lääketieteellistä ajattelutapaa (Tarvainen & Teittinen 2021, 10). Vehmaan (2005) mukaan sosiaalinen vammaistutkimus sai alkunsa 1960- ja 1970- luvuilla, jolloin vammaiset henkilöt kyllästyivät lääkäreiden ylivaltaan ja halusivat itselleen oikeuden päättää omasta elämästään. Myös Tania Burchardt (2004) esittää, että sosiaalisen vammaistutkimuksen juuret ovat vammaisten henkilöiden kohtaamissa vaikeuksissa heidän kansalaisoikeuksiensa toteutumisessa. Vammaisuutta oli hoidettu liikaa lääketieteellisin keinoin, jolloin sosiaaliset tekijät oli jätetty täysin huomiotta. Sosiaalisessa näkökulmassa ajatellaan, että vammaisuuteen liittyvien rajoitusten syynä on enimmäkseen ympäristö eikä niinkään henkilöiden biologiset ominaisuudet. Ympäristömme ja yhteiskunnalliset arvot perustuvat arvoille, odotuksille ja oletuksille tietyistä ominaisuuksista, joita jokaisella tulisi olla pystyäkseen toimimaan tasavertaisena yhteisön jäsenenä. Ympäristö ei ota tarpeeksi huomioon poikkeavien ihmisryhmien tarpeita, minkä vuoksi vähemmistöjen edustajien elämään kuuluu tiettyjä rajoitteita. (Vehmas 2005, 109–124.)

Vammaisuus hahmotetaan yksilön ja yhteisön suhteen kautta, ja sen merkitys muotoutuu tietyssä kulttuurisessa ja sosiaalisessa yhteydessä. Sosiaalisen vammaistutkimuksen tarkoituksena on ymmärtää vammaisuus sosiaalisena, kulttuurisena ja poliittisena ilmiönä. Sosiaalisessa näkökulmassa ei kuitenkaan kielletä elimellisten vammojen merkitystä, mutta tarkastelussa keskitytään niihin tekijöihin, jotka vaikeuttavat vammaisten ihmisten elämää ja osallistumista yhteiskunnalliseen toimintaan. (Vehmas 2005, 109–124.) Myös Tarvainen ja Teittinen (2021, 10) määrittelee vammaisuuden sosiaalisen mallin siten, että vammaisuus määritellään yhteiskunnallisten olosuhteiden ja rakenteiden näkökulmasta eikä yksilön ominaisuutena. Vammaisuus määrittyy yhteiskunnallisten ehtojen kautta, minkä vuoksi vammaisuus määritellään aina uudelleen yhteiskunnallisten ehtojen muuttuessa (mt., 10).

Yhteiskuntatieteellisesti suuntautuneessa vammaistutkimuksessa vammaisuus nähdään sosiaalisena ilmiönä. Usein vammaisten henkilöiden osallistumisen esteet johtuvat ympäristöstä ja muiden henkilöiden asenteista. (Vehmas 2012, 271.) Vammaisuuden sosiaalisessa mallissa tarkoituksena on korjata yksilön sijasta yhteiskuntaa. Siinä erityisen tärkeää on sitoutuminen vammaisten henkilöiden etujen ajamiseen ja syrjinnän poistamiseen. (Vehmas 2005, 116–117.) Mike Oliver ja Colin Barnes (2010) määrittelee sosiaalista vammaistutkimusta siten, että se katkaisee syy-yhteyssuhteen vamman ja vammaisuuden välillä, ja keskittyy siihen, kuinka pitkälle ja millä tavoin yhteiskunta rajoittaa vammaisten henkilöiden osallistumista taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan. Sosiaalinen vammaistutkimus ei kiellä vammaisuuden niin sanottua todellisuutta, vaan keskittyy tekijöihin, jotka tekevät vammaisista henkilöistä enemmän tai vähemmän riippuvaisia (Oliver & Barnes 2010). Myös työnhaussa vammaiset henkilöt kohtaavat ennakkoluuloja ja esteitä. Monet työpaikoista saattavat olla sellaisia paikkoja, joihin vammaisen henkilö ei esimerkiksi pysty edes menemään, sillä paikka ei ole täysin esteetön. Vammaisen henkilö kohtaa jatkuvasti arjessaan haasteita, jotka vaikeuttavat heidän osallistumistaan niin sanottuun normaaliin elämään ja asettaa heidät eriarvoiseen asemaan verrattuna muihin ihmisiin.

Oliver (2013) tuo esiin, kuinka vammaisten henkilöiden kanssa työskentelevät henkilöt ovat ennen toimineet yksilölliseen malliin perustuvissa puitteissa. Myöhemmin 1980-luvulla sosiaalisen mallin yleistyessä, vammaisten henkilöiden kanssa työskentelevien tuli suunnata työnsä uudelleen, jotta heidän toimintansa vastaisi enemmän vammaisten henkilöiden tarpeita. Niin kuin aiemmin totesin, sosiaalisen vammaistutkimuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole ollut syrjäyttää yksilökeskeistä mallia ja toimia ainoana oikeana kehyksenä vammaisuuden määrittelemiselle. Sosiaalisen mallin avulla yhteiskunta on pakotettu miettimään, miten tunnistaa ja poistaa yhteiskuntamme esteitä. Sosiaalisen vammaistutkimuksen kautta mielikuvat vammaisuudesta ovat muuttuneet: julkisissa paikoissa on alettu kiinnittämään enemmän huomiota esteettömyyteen ja oikeusjärjestelmää on muutettu siten, että se takaa paremmin kaikkien yhdenvertaisuuden. (Mt.) Sosiaalinen

näkökulma vammaisuuteen tuo esiin yhteiskuntamme rakenteita ja esteitä, joita vammaiset henkilöt kohtaavat. Näihin esteisiin on helpompaa puuttua ja vaikuttaa, kun ymmärrämme niiden olemassaolon.

Sosiaalinen vammaistutkimus on saanut myös kritiikkiä osakseen. Oliverin (2013) mukaan muun muassa eri ammattiryhmät ovat kokeneet, että sosiaalinen vammaisuuden malli riistää heidän valtaansa suhteessa vammaisiin henkilöihin. Mallia on kritisoitu myös muun muassa siitä, että se ei ota huomioon erilaisuutta ja se esittää vammaiset henkilöt yhtenäisenä ryhmänä, vaikka todellisuudessa kaikki ovat yksilöitä ja erilaisia. Kriitikoiden mukaan sosiaalinen malli on vain osittainen ja rajoitettu selitys sille, minkälaista vammaisten henkilöiden elämä on yhteiskunnassamme. Oliver (2013) kuitenkin itse vastaa kritiikkiin siten, että sosiaalisen mallin tarkoitus on olla väline ihmisten elämän parantamiseksi eikä se kerro vastausta kaikkeen. Oliver (2013) myös kritisoi sitä, kuinka sosiaalisen mallin kritisointi ei ole kuitenkaan johtanut vaihtoehtoisten mallien tai lähestymistapojen kehittämiseen vaan se on ennemmin depolitisoinut sosiaalisen mallin. (Mt.)

Oliver (2013) tuo esiin artikkelissaan *The social model of disability: thirty years on*, kuinka aikaisemmin vammaisten liike oli yhdistynyt yhteisten esteiden ympärille, mutta lähiaikoina he ovat kohdanneet isoja erimielisyyksiä. Vammaiset henkilöt ovat jääneet hallituksen ja ammattilaisten armoille. Erimielisyydet ja sosiaalisen mallin kritiikki on vienyt vammaisuuden ymmärtämisen aikaan ennen sosiaalisen mallin syntyä. Artikkelissa kritisoidaan henkilöitä, jotka ovat kritisoineet sosiaalista mallia, mutta eivät kuitenkaan ole korvanneet sitä muulla vaihtoehtoisella mallilla. Oliver (2013) esittää artikkelissaan väitteen, että nämä henkilöt ovat hänen mielestään eniten vastuussa tilanteesta. Hän toteaa, kuinka nyt olisi aika elvyttää sosiaalinen malli takaisin eloon tai korvata se jollakin muulla mallilla, joka kuitenkin ottaa huomioon vammaisten henkilöiden tarpeet. (Mt.)

3 VAMMAISUUS JA TYÖELÄMÄÄN OSALLISTUMINEN

Suomessa perustuslaissa käsitellään oikeutta työhön. Perustuslain (731/1999) 2 luvun 18 §:n mukaan jokaisella on oikeus hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla, ja julkisen vallan on edistettävä työllisyyttä ja pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön. Vammaiset henkilöt ovat yhtä lailla lain mukaan oikeutettuja hankkimaan toimeentulonsa palkkatyön kautta, ja he ovat myös oikeutettuja saamaan tekemästään työstään palkkaa. Vammaisten henkilöiden työllisyydestä ei ole olemassa tarkkoja tilastoja, sillä tutkimusta ei ole tehty tarpeeksi. Vammaisten työmarkkina-aseman tutkiminen ei ole helppoa, sillä pelkästään vammaisuuden määrittelemisestä aiheutuu ongelmia. Vammaisuuden käsite on kulttuurisidonnainen ja on vahvasti yhteydessä sosiaalisiin järjestelmiin ja arvojärjestelmiin. (Savtschenko 2003.)

Euroopan neuvoston vammaispoliittisessa toimintaohjelmassa vuosille 2006–2015 työllistymistä koskevassa toimintalinjassa korostettiin sitä, että työllistyminen on kaikkien työkäisten kansalaisten oikeus ja se on yksi yhteiskunnallisen osallisuuden keskeisemmistä edellytyksistä. Toimintaohjelman tavoitteena on edistää vammaisten henkilöiden työllistymistä avoimille työmarkkinoille ja näin tukea heidän taloudellista riippumattomuuttaan. Vammaispoliittisen toimintaohjelman avulla pyritään myös saamaan vammaisten henkilöiden työllisyysasiat osaksi työllisyyspolitiikkaa sekä kannustamaan myös heitä itseään työnhakuun ja -tekoon.

Myös Suomen vammaispoliittinen toimintaohjelma VAMPO pyrkii parantamaan vammaisten sosioekonomista asemaa ja torjumaan köyhyyttä. Tavoitteen saavuttamiseksi vammaisten henkilöiden työllisyyden parantaminen on erityisen tärkeää, sillä työnteko on osallisuuden ja taloudellisen itsenäisyyden yksi edellytys. Kaikilla pitäisi olla mahdollisuus työntekoon, sillä se mahdollistaa ihmisten tasavertaisen osallisuuden yhteiskuntaan. (Vesala ym. 2015, 7-9.)

Antti Teittisen (2009) mukaan vain pieni osa vammaisista henkilöistä Suomessa on työelämässä. Vammaisuus usein estää heidän osallistumistaan työelämään ja näin rajoittaa myös heidän täysimääräistä osallisuuttaan yhteiskuntaan. Kuitenkin melkein puolet vammaisista henkilöistä itse ajattelevat, että työllisyys on tärkeää ihmisen hyvinvoinnin kannalta sekä olisivat halukkaita tekemään töitä. Teittisen (2009) tutkimuksen mukaan noin 30 prosentilla vammaisista henkilöistä on erinomaiset tai hyvät mahdollisuudet tehdä töitä, eikä heidän vammaisuutensa estä työntekoa. (Mt., 4.) Myös Lindhin (2021, 93) mukaan kolmanneksella vammaisista henkilöistä on erinomainen tai hyvä työkyky, mutta vain 60 prosentilla heistä on töitä. Tästä huomaan, että noin kymmenessä vuodessa ei ole tapahtunut paljoakaan muutosta vammaisten henkilöiden työllistymisen edistämisessä. Eurostatin mukaan Suomessa 35 prosenttia vammaisista työikäisistä ovat työvoiman ulkopuolella. Tämä tarkoittaa noin 63 000 henkilöä (Teittinen 2018).

Myös Suomen vammaispoliittisesta ohjelmasta (2010) tulee ilmi, että vammaisten henkilöiden työllisyysaste on paljon alhaisempi kuin vammattomien. Vammaisten henkilöiden työllistymisessä erityisen vaikeaa on työuran aloittaminen ja ensimmäisen työpaikan löytäminen, mikä voi johtaa siihen, että työttömyys jää pysyväksi tilaksi. Ensimmäisen työpaikan saaminen on erityisen tärkeä työuran aloittamisen kannalta. Vammaisten henkilöiden syrjäytyminen työmarkkinoilta johtaa siihen, että heillä ei ole mahdollisuutta vaikuttaa työnteollaan omaan elintasoonsa. Myös eläkkeelle siirtyminen on yleisempää heidän keskuudessaan, sillä melko suuri osa siirtyy varsin lyhyessä ajassa eläkkeelle. Työvoiman ulkopuolella olevista vammaisista henkilöistä lähes kaikki ovat eläkkeellä. (Sosiaali- ja

terveysministeriö 2010, 43–54.) Vammaisten henkilöiden eriarvoinen asema työmarkkinoilla näkyy myös palkan maksussa. Vammaisista henkilöistä valitettavan suuri osa ei saa tekemästään työstään täyttä palkkaa. Teittisen (2009) tutkimuksessa tuli ilmi, että vain noin 15–20 prosenttia vammaisista henkilöistä saavat työstään palkkaa. Monet heistä saattavat tehdä vapaaehtoistyötä ilman palkkaa, sillä heille ei ole muuta työtä tarjolla. Kuitenkaan vammaisten henkilöiden työllisyydestä ja palkansaannista ei ole tarkkoja lukuja, sillä systemaattista tutkimusta aiheesta ei ole tehty. (Teittinen 2009, 4–5.)

Ritva Linnakankaan ja kumppaneiden (2006) teoksesta tulee ilmi, että työvoimaan kuuluvilla vammaisilla henkilöillä menee työmarkkinoilla kohtuullisen hyvin. Isompi ongelma on se, kuinka moni vammaisen henkilö jää työvoiman ulkopuolelle työkyvyttömyyden takia. Henkilöt, joilla on oikeus täyteen invalidivähennykseen eivät kuulu työvoimaan, eivätkä he yleensä edes rekisteröidy työnhakijoiksi. Kuitenkin vamma tai sairaus ei yleensä merkitse täydellistä työkyvyttömyyttä, jonka vuoksi moni vammaisen henkilö kykenisi työhön mukautetussa ympäristössä. Liian usein hän kuitenkin joutuu työkyvyttömyyseläkkeelle jo nuorena. (Mt., 33–35.) Teittinen (2009, 4–5) tuokin esiin, että tuen tarve asettaa vammaiset henkilöt eriarvoiseen asemaan jo työnhaussa. Vammaisuus saattaa aiheuttaa jatkuvaa tuen tarvetta, jolloin työpaikan on mukauduttava näihin tuen tarpeisiin. Tuen tarve vaatii toimenpiteitä työpaikalta ja näin vie heidän resurssejaan, jolloin vammaisuus saattaa asettaa henkilöt toissijaiseen asemaan työnhaussa. (Mt., 4–5.) Sosiaalityön kentällä jokaisen henkilön kohdalla olisi tärkeää katsoa tilannetta yksilöllisesti ja miettiä, millä keinoin henkilön olisi mahdollista päästä työmarkkinoille, jotta hänen ei tarvitsisi jäädä heti nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle.

4 TUTKIELMAN TOTEUTUS JA TIEDONHAKU

Tutkielmani mukailee kuvailevaa kirjallisuuskatsausta. Ari Salmisen (2011, 6) mukaan kuvaileva kirjallisuuskatsaus on yleiskatsaus, jossa ei ole niin tarkkoja ja tiukkoja sääntöjä. Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa tutkittava ilmiö pystytään kuvailemaan laaja-alaisesti ja ilmiön ominaisuuksia pystytään tarvittaessa luokittelemaan. Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa käytetyt aineistot ovat laajoja, eikä aineiston valintaa rajaa niin tarkat metodiset säännöt. (Mt., 6.)

Tiedonhaussa lähdin liikkeelle hakemalla JykDokista aiheeseen liittyviä teoksia. Ensimmäisenä hakusanana käytin käsitettä "vammainen", jotta saan ensiksi käsityksen siitä, millä eri tavoin vammaisuutta voidaan määrittellä ja kuinka paljon aiheesta on tietoa. Vammaisuus-käsitteellä JykDokista tuli tuloksia 6747. Valittuani tutkielmani aiheeksi vammaisten henkilöiden työelämään osallistumisen, lähdin tutustumaan vammaisuutta koskeviin teorioihin ja määrittelyihin. Tietoa etsiessä käytin hakusanoja "vammaisten työllistyminen", "vammaisten osallisuus" ja "vammaisuteen liittyvät ennakkoluulot". Käytin samoja hakusanoja myös englanniksi, jotta löytäisi myös kansainvälisiä lähteitä. Nämä englanninkieliset hakutermit ja -lauseet olivat "disability", "employment of people with disabilities" ja "implication of people with disabilities". Käytin apuna MOT-sanakirjaa kääntäessäni hakusanoja englanniksi.

Lähteitä läpi käydessäni eteeni tuli sosiaalinen vammaistutkimus, jonka kautta lähdin tarkastelemaan erilaisia lähteitä tarkemmin kyseisestä aiheesta. Lähdin etsimään tietoa tarkemmin tästä näkökulmasta. Etsin tietoa sosiaalisesta vammaistutkimuksesta suomeksi hakusanalla "sosiaalinen vammaistutkimus", mutta myös englanniksi hakusanalla: "social model of disability". Sosiaalisesta vammaistutkimuksesta löytyi paljon kansainvälisiä lähteitä, joissa sitä käytiin läpi vähän eri konteksteista ja näkökulmista. Aiheesta löytyi myös paljon kansainvälisiä kriittisiä artikkeleita ja huomasin, että sosiaalinen vammaistutkimus ilmiönä on varsin tutkittu aihe kansainvälisissä aineistoissa.

Lähteitä etsiessäni löysin opinnäytetöitä, jotka liittyivät aiheeseeni. Opinnäytetöiden kautta löytyi hyviä lähteitä omaan työhöni. Myös erilaisten artikkelien ja kirjojen kautta löysin itselleni sopivia lähteitä. Tiedonhankintakurssilla opin uusia tapoja etsiä tietoa ja niiden avulla löysin enemmän sopivia lähteitä. Käytin muun muassa hakusanoja "asent* AND vamm*" sekä "attitud* AND disabilit*". Etsin tietoa pääosin JykDokista ja ProQuestista, mutta myös Google scholarin kautta. Osa materiaaleista olen myös löytänyt ohjaajani avulla, sillä hän on vinkannut aiheeseeni soveltuvia teoksia. Löysin hyvin omaan tutkielmaani soveltuvia lähteitä sekä suomeksi, että englanniksi. Olen pääosin käyttänyt suomenkielisiä lähteitä, sillä olen halunnut käsitellä aihetta nimenomaan Suomen kontekstissa. Kuitenkin esimerkiksi sosiaalisesta vammaistutkimuksesta ja ennakkoluuloista on löytynyt enemmän kansainvälisiä lähteitä, joten olen hyödyntänyt niitä. Olen yrittänyt keskittyä mahdollisimman uusiin lähteisiin (2005–2021), sillä yhteiskunta muuttuu koko ajan, joten olen halunnut saada mahdollisimman ajankohtaisen kuvan aiheesta. Kaikista teemoista ei ole löytynyt uutta ajankohtaista tietoa, joten siksi osa lähteistäni on ollut vanhempia. Vanhemmat lähteet olen valinnut tutkielmaani sen takia, että ne ovat vastanneet hyvin tutkimuskysymystäni ja jotkut käsitteet eivät ole paljoakaan muuttuneet, joten käsitteiden määrittelyyn ne ovat soveltuneet hyvin.

5 RAKENTEELLISET ESTEET TYÖELÄMÄÄN OSALLISTUMISELLE

Vehmaan (2005, 127) mukaan ympäristömme on rakennettu siten, että se vastaa valtaosan tarpeita. Vammaiset ihmiset kuitenkin kohtaavat rakennetussa ympäristössä paljon esteitä päivittäin, kuten portaita ja raskaita ovia. Monet arkipäiväiset asiat, kuten kaupassa käynti, on tehty heille vaikeaksi tai jopa mahdottomaksi. Vammaiset henkilöt muodostavat heterogeenisen ryhmän, jolloin jokaisen tarpeiden huomioon ottaminen saattaa olla haastavaa. Kuitenkin kaikille toimivan ympäristön rakentaminen on mahdollista, vaikka se voikin välillä olla vaikeaa. (Mt., 127-129.) Vammaisten henkilöiden osallisuus ei pieniä joukkoja lukuun ottamatta toteudu yhteiskunnassamme. Heidän vähäinen työelämään osallistumisensa vaikuttaa myös tulotasoon, sillä eriarvoisuus työmarkkinoilla heijastuu myös eriarvoisuuteen tulotasoon nähden. Muun muassa ne vammaiset henkilöt, joilla on terveydentilan vajavuuksien lisäksi matala koulutustaso, ovat erittäin vaikeassa ja eriarvoisessa tilanteessa. (Linnakangas ym. 2006, 40-41.) Sosiaalityön kentällä olisi tärkeää kiinnittää tähän huomiota, sillä sosiaalityön yhtenä tehtävänä on vähentää eriarvoisuutta ihmisten välillä.

Anni Kyröläinen (2020, 36) tuo esiin, että työllistymisessä ja työhön hakeutumisessa on tärkeää ottaa huomioon se, että kaikki ihmiset ovat yksilöitä ja heillä on erilaisia avuntarpeita. Tämä pätee myös vammaisten henkilöiden kohdalla. Monet ihmiset saavat tiettyjä palveluita liittyen elämäntilanteeseensa, mutta vammaiset henkilöt tarvitsevat myös lisäpalveluita, joiden avulla he pystyvät osallistumaan muiden

tavoin työelämään. Vammaisten henkilöiden työllistymisessä isoa roolia näyttävät erilaiset työllisyyspalvelut, tukijärjestelmä, apuvälineet, esteettömyys, työnantajien ja työkavereiden asenteet ja digitaalinen saavutettavuus. (Mt., 36.) Sosiaalityön kentällä olisi tärkeää nähdä vammaisten henkilöiden potentiaali ja tukea heidän osallistumistaan työelämään. Ritva Linnakangas ym. (2006, 41) toteaa: ”Ensisijaisesti olisi otettava huomioon henkilön kyvyt ja kiinnostukset ja vasta sitten vammaisuus tai pitkäaikaissairaus”. Seuraavaksi tuon esiin rakenteellisia esteitä, joita yhteiskunnassamme esiintyy liittyen vammaisuuteen.

5.1 Ennakkoluulot ja asenteet vammaisia työntekijöitä kohtaan

Vates-säätiön (2021) nettisivuilta löytyy työllistymisesimerkkejä, joissa vammaiset henkilöt kertovat itse omista työllistymiskokemuksistaan. Hämäläisen (2021) kirjoittamassa esimerkissä tulee ilmi ennakkoluulot, joita vammaisia henkilöitä kohtaan on. Usein heti työnhakuvaiheessa ennakkoluulot tulevat esiin, ja henkilö joutuu miettimään, kertooko heti työhakemuksessa omasta vammastaan. Usein vammalla ei kuitenkaan ole merkitystä kyseisen työtehtävän hoitamisen kannalta, joten se ei ole olennainen tieto. Usein jos vamma on jätetty kertomatta, on työnantaja ollut yllättynyt vammaisuudesta. Toisaalta taas, jos vammasta on kerrottu heti, ei ole välttämättä tullut edes kutsua työhaastatteluun. (Hämäläinen 2021.) Vammaisuus saattaa heti työnhakuvaiheessa asettaa työnhakijat eriarvoiseen asemaan ja ennakkoluulot saattavat vaikuttaa työntekijän valintaan. Myös Ekholm ja Teittinen (2014, 85) tuovat esiin ennakkoluulot, sillä heidän tutkimuksensa mukaan varaukselliset ja ennakkoluuloiset asenteet ovat suurimpia esteitä työllistymiselle.

Myös Lita Jansin, Stephen Kayen ja Erica Jonesin (2012) tutkimuksessa nousi esiin, kuinka mielipiteet vammasta kertomisen suhteen vaihtelevat paljon. Osa vammaisista henkilöistä kokee, että on hyvä kertoa vammasta heti, sillä se viestittää työnantajalle, että pystyy tekemään kyseistä työtä vammasta huolimatta eikä koe sen vaikuttavan työkykyyn. Toiset taas kokevat, että eivät halua kertoa vammastaan heti, sillä pelkäävät sen vaikuttavan siihen, saavatko he kyseistä työtä vai eivät. Tutkimuksessa

oli esimerkkinä yksi henkilö, joka ei ollut kertonut kuuroudestaan työnhakuprosessissa, vaan kertoi vasta silloin, kun oli saanut työpaikan. Täten hän osoitti työnantajalle, että on kuuroudestaan huolimatta kykeneväinen tekemään kyseistä työtä. (Mt.) Onko oikeutettua, että vammaiset henkilöt joutuvat heti työnhakuvaiheessa kertomaan omia terveystietojaan? Vammaiset henkilöt joutuvat ennakkoluulojen takia heti alkuvaiheessa todistelemaan omia taitojaan ja kyvykkyyttään työtehtävään. Vehmas (2005, 130) toteaa: "Tietyn kyvyn puute ei kuitenkaan ole välttämättä yhteydessä kykyyn suoriutua jostain tehtävästä". Kukaan ei ole täydellinen, joten työelämään osallistumisen kannalta olisi merkittävää keskittyä puutteiden sijasta kykyihin, joita kyseinen työtehtävä vaatii.

Työnantajien ennakkoluulot ovat usein samankaltaisia. Mark Legnick-Hall, Philip Gaunt ja Mukta Kulkarni (2008) luokittelevat työnantajien ennakkoluulot vammaisia työntekijöitä kohtaan kolmeen eri luokkaan. Nämä luokat ovat työn laatuun ja suorittamiseen liittyvät tekijät, vammaisten henkilöiden työllistämiseen liittyvät kustannukset ja muiden henkilöiden reaktiot vammaisiin työntekijöihin. Heidän tutkimuksensa mukaan työnantajat ajattelevat, että vammaiset työntekijät ovat vähemmän produktiivisia kuin muut työntekijät, jonka takia heidän palkkaamistaan ei nähdä kannattavana. Työnantajat myös luulevat, että vammaisilla henkilöillä ei välttämättä ole tarvittavaa tietoa, taitoa ja kykyä kyseiseen työtehtävään. He muun muassa pohtivat, onko vammaisilla henkilöillä vaadittavia kommunikaatiotaitoja tai ongelmanratkaisukykyä nopeissa ja vaativissa tilanteissa. Tutkimuksesta tuli ilmi myös se, että työnantajat ajattelevat, että vammaiset henkilöt nostavat työpaikan kuluja muun muassa terveydenhuoltokulujen takia. Työnantajia mietityttää myös vammaisten henkilöiden kohtaama mahdollinen syrjintä ja se, miten yrityksen asiakkaat suhtautuvat vammaisiin työntekijöihin. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt olivat itse sitä mieltä, että ennakkoluulot johtuvat pääosin tietämättömyydestä ja kokemuksen puutteesta. (Mt.)

Myös Stephen Kayen, Lita Jansin ja Erica Jonesin (2011) toisessa tutkimuksessa tuli esiin se, että suurimpia syitä sille, miksi vammaisia henkilöitä ei palkata työntekijöiksi,

ovat mahdolliset kustannukset, tietämättömyys vammaisten henkilöiden kanssa toimimisesta ja ajatus siitä, että heidän kykynsä eivät ole riittäviä kyseiseen työhön. Tutkimuksessa nostettiin esille myös sellaiset tilanteet, jotka liittyvät vammaisen henkilön irtisanomiseen. Näissä tilanteissa pelätään syyllistytävän syrjintään, jos irtisanoo vammaisen henkilön työtehtävästä. (Mt.) Monet saattavat kokea, että vammaisen henkilön työllistäminen aiheuttaisi jotakin erityiskohtelua tai isoja mukautuksia työpaikalla. Kayen ja kumppaneiden (2011) tutkimuksessa kävikin ilmi se, että ihmiset ajattelevat, etteivät voi avoimesti puhua kaikesta vammaisten henkilöiden läsnäollessa ja heidän täytyy jatkuvasti varoa sanomisiaan. Usein asenteet johtuvat tietämättömyydestä ja siitä, että ihmisillä ei ole paljoakaan tai ollenkaan kokemusta vammaisten henkilöiden kanssa työskentelystä (Kaye et. al. 2011 ; Legnick-Hall et. al. 2008).

Myös muiden tutkimusten tulokset ennakkoluuloista ovat olleet samankaltaisia. Muun muassa Jennie Anderssonin ja kumppaneiden (2015) tutkimuksen tulokset mukailevat edeltäviä tutkimuksia, mutta heidän tutkimuksessaan nousi esiin myös se, että vammaisen henkilön palkkaaminen riippuu täysin hänen vammastaan. Työnantajat olivat enemmän kiinnostuneita palkkaamaan henkilöitä, joilla on joku fyysinen vamma kuin henkilöitä, joiden kohdalla on tunnistettu esimerkiksi kehitysvammaisuutta tai autismin kirjoon liittyviä piirteitä. Tutkimuksesta tuli myös ilmi se, että työnantajat suhtautuvat myönteisesti siihen, että vammaisia henkilöitä palkataan yrityksiin, mutta vähemmän positiivisesti siihen, että heitä palkataan heidän omiin yrityksiinsä. Työnantajat, jotka olivat aiemmin palkanneet vammaisia henkilöitä töihin, suhtautuivat heihin työntekijöinä positiivisemmin ja olivat valmiita palkkaamaan vammaisia henkilöitä uudelleenkin. Kuitenkin suurimmalla osalla tutkimukseen osallistuneista työnantajista ei ollut kokemusta vammaisten henkilöiden työllistämistä. (Mt.) Vammaisuuteen suhtaudutaan positiivisesti, mutta ei kuitenkaan olla täysin avoimia palkkaamaan vammaisia henkilöitä töihin.

Kyröläinen (2020, 42) esittää, kuinka puutteelliset ja riittämättömät tiedot erilaisista esteettömyys- ja mukauttamisratkaisuista luovat negatiivisia asenteita vammaisten

henkilöiden palkkaamista kohtaan. Monilla vammaisilla henkilöillä saattaa olla erilaisia tarpeita työpäivän aikana, joiden avulla he pystyvät paremmin työskentelemään. Työpaikkojen pitäisi vastata näihin tarpeisiin, ja tietämättömyys näiden tarpeiden toteuttamisesta aiheuttaa ennakkoluuloja heidän työllistämistään kohtaan. Työantajat saattavat ajatella, että tästä aiheutuu heille lisää vaivaa ja kustannuksia, jonka takia he pääsevät niin sanotusti helpommalla, kun eivät palkkaa vammaista henkilöä työtehtävään. Järjestöt ja työllisyyspalvelut pyrkivät lisäämään tietoa esteettömyysasioista työpaikoille, jotta työnantajien ja työpaikkojen tietoisuus aiheesta lisääntyisi. Näin asenteet vammaisia henkilöitä ja esteettömyyttä kohtaan muuttuisivat positiivisemmiksi. (Mt., 41–42.)

5.2 Esteettömyys ja saavutettavuus työpaikoilla

Esteettömyyden ja saavutettavuuden käsitteitä käytetään usein lähes samassa tarkoituksessa, mutta riippuen kontekstista ne voivat tarkoittaa myös täysin eri asioita. Eri lähteitä lukiessani huomasin, että osassa lähteistä niitä käytettiin rinnakkain, mutta toisissa lähteissä niiden sanottiin olevan täysin eri asioita. Kyröläisen (2020, 44) mukaan esteettömyydellä tarkoitetaan pääasiallisesti fyysistä ympäristöä, kuten esimerkiksi rakennuksia ja julkisia liikennevälineitä. Saavutettavuudella taas tarkoitetaan niin sanottua aineetonta ympäristöä, kuten esimerkiksi tietoa, palveluja ja verkkosivuja (Kyröläinen 2020, 44). Euroopan komission tiedonannossa (2010) esteettömyys ja saavutettavuus määritellään näin: ”Esteettömyys/saavutettavuus määritellään siten, että vammaisilla henkilöillä on muiden kanssa yhdenvertainen pääsy fyysiseen ympäristöön, kuljetukseen, tieto- ja viestintäteknologiaan ja -järjestelmiin sekä muihin järjestelyihin ja palveluihin”. Yksilön osallistumisen edellytyksenä yhteiskuntaan ja talouden toimintaan on esteettömyys ja saavutettavuus (Euroopan komissio 2010). Jokiniemen (2007, 48) mukaan voimme kutsua ympäristöä esteettömäksi silloin, kun se toimii yksilöllisesti jokaiselle ja myös eri tavoin toimintarajoitteisille kansalaisille. Esteettömyysperiaatteiden hyväksyminen ja pyrkiminen mahdollisimman esteettömään fyysiseen ja sosiaaliseen

ympäristöön ovat edellytyksiä vammaisten henkilöiden työelämään osallistumiselle (Ekholm 2009, 140).

Sosiaalinen vammaistutkimus keskittyy yhteiskunnan rajoitteisiin, jotka estävät kaikkien yhdenvertaisen osallistumisen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan (Oliver & Barnes 2010). Yksi tällaisista esteistä on työpaikan esteettömyyden ja saavutettavuuden puute. Kyröläinen (2020, 43–44) tuo esiin, kuinka vammaisten henkilöiden työllistymisen kannalta työpaikan esteettömyys on merkittävä tekijä. Jos työpaikka ei ole esteetön, on vammaisen henkilön lähes mahdotonta työskennellä kyseisessä työpaikassa. Työskentelymahdollisuuksiin ei ainoastaan vaikuta itse työpaikan esteettömyys vaan myös esimerkiksi työmatka ja sen esteettömyys. Vammaisuuteen voi liittyä myös sellainen ongelma, että joskus yksittäisen ihmisen vastuulle jätetään sen selvittäminen, miten ja millä hän pääsee työpaikalle ja työpaikalta kotiin. (Mt., 43–44.) Vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista säädetyn lain (380/1987) 8 §:n mukaan kunnan on järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle kohtuulliset kuljetuspalvelut.

Ekholm (2009) on haastatellut väitöskirjassaan näkövammaisia henkilöitä ja heidän kokemuksiaan työelämästä. Esteettömyyteen liittyen haastatteluissa osa toi ilmi sen, että vaikka he ovat oikeutettuja kuljetuspalveluihin, haluavat he silti liikkua itsenäisesti julkisilla liikennevälineillä esimerkiksi opaskoiran tai kepin avulla. He kokevat, että kuljetuspalveluiden käyttäminen eristää heidät muista, kun taas joukkoliikennevälineillä matkaaminen muiden työntekijöiden tapaan saavat heidät tuntemaan, että he kuuluvat joukkoon ja ovat aivan tavallisia työssäkäyviä ihmisiä. Jos ei pysty liikkumaan itsenäisesti, ei se anna vakuuttavaa kuvaa työntajalle työntekijästä. (Mt., 140–144.) Kuljetuspalvelut mahdollistavat vammaisille henkilöille paljon, mutta toisaalta ne kuitenkin saattavat asettaa heidät eriarvoiseen asemaan. Sosiaalisen vammaistutkimuksen näkökulmasta olisi tärkeää, että pyrkisimme pikemminkin tekemään julkisista liikennevälineistä esteettömiä, jotta ne olisivat kaikkien käytettävissä. Työllistymisen kannalta olisi helpompaa, jos vammaiset

henkilöt pystyisivät itsenäisesti kulkemaan paikasta toiseen, eivätkä olisi riippuvaisia kuljetuspalveluista.

Myös Legnick-Hall et al. (2008) toivat tutkimuksessaan ilmi, että työnantajat ovat huolissaan vammaisten henkilöiden mahdollisuuksista liikkua paikasta toiseen sekä siitä, pystyvätkö he työssään tekemään fyysisiä asioita, kuten nostamista. Monissa työpaikoissa täytyy matkustaa paljon esimerkiksi asiakkaiden luota toiselle, joten vammaisten henkilöiden voi olla haastavaa esteettömyyden takia matkustaa vaivattomasti paikasta toiseen. Myös useat työpaikoilla käytettävät laitteet ovat suunniteltu vammattomille ihmisille, jolloin vammaisten ihmisten voi olla haastavaa käyttää näitä laitteita. Työntajien haastatteluissa nousi esiin myös huoli siitä, jos työpaikalla sattuu jotakin sen takia, että vammaisen henkilö ei ole kykenevä käyttämään esimerkiksi jotakin laitetta. Esimerkiksi kuulovammaisten ihmisten voi olla haastavaa työskennellä sellaisessa työpaikassa, jossa on isoja koneita, sillä he eivät välttämättä kuule, jos sellainen tulee lähelle. (Mt.) Usein ihmiset kuitenkin itse tietävät parhaiten, mitä pystyvät tekemään ja mitä eivät, joten luultavasti he eivät hae työpaikkaa, joiden työtehtävistä eivät koe selviytyvänsä.

Digitalisaation ja teknologian kehittymisen myötä keskusteluun on nostettu myös se, että on tarpeen huolehtia siitä, ettei digitalisaatio jätä vammaisia henkilöitä työmarkkinoiden ulkopuolelle. Digitalisaatio tuo vammaisille henkilöille paljon uusia mahdollisuuksia työskennellä muun muassa siksi, että työtä pystyy paremmin tekemään kotoa käsin, jolloin työpaikan esteettömyys ei ole niin isossa roolissa. Kuitenkin on erityisen tärkeää, että taustalla tukevat palvelut ja tukimuodot toimivat myös digitalisaation ja etätöön lisääntyessä. Aihe on ajankohtainen, sillä vuonna 2020 lähes kaikkien yritysten oli otettava digiloikka koronaviruspandemian takia, jonka myötä myös etätöön tekeminen yleistyi. Olisi tärkeää huomioida, että kaikilla olisi yhtäläiset mahdollisuudet laitteiden saatavuuteen ja digitaalisten palveluiden käyttöön, sillä ihmisillä on erilaiset lähtökohdat palveluiden saavutettavuuteen (Kyröläinen 2020, 53–54.) Etätö helpottaa vammaisten henkilöiden töihin menoa, sillä työpaikalle pääsemiseen ei tarvitse käyttää aikaa tai miettiä, miten sinne

ylipäänsä pääsee. Ekholmin (2009, 143) väitöskirjan haastatteluissa tuotiin esiin kuitenkin se, että on erityisen tärkeää, että etätö on enemmän henkilön oma valinta, eikä työpaikan valinta liikkuvuuden haasteiden takia.

Vammaisilla henkilöillä saattaa olla erilaisia eteneviä sairauksia, jotka vaikuttavat heidän työkykyynsä. Olisi tärkeää, että vammaisella henkilöllä olisi mahdollisuus pysyä työelämässä myös toimintakyvyn heikentyessä. Työkyvyn ylläpitäminen edellyttää tukimuotojen joustavuutta ja työn muokkaamista siten, että vammaisella henkilöllä on mahdollisuus tehdä sitä muiden tapaan. Muokkaamistoimenpiteitä voivat olla esimerkiksi työajan lyhentäminen, erilaiset apuvälineet, kuten lukutelevisio tai tietokone ja henkilökohtaisen avustajan käyttö työpäivän aikana. (Kyröläinen 2020, 53.) Tässäkin isoa roolia näyttelee tietoisuus tukitoimista, sillä etenevä sairaus saattaa usein mietityttää työnantajia, koska he voivat ajatella, että henkilö ei pysty tekemään kyseistä työtä pitkään. Työnantajan vastuulla on huolehtia siitä, että vammaisen henkilön työntekoa pystytään muokkaamaan ja tukemaan siten, että hän pystyy olemaan mahdollisimman pitkään työelämässä.

5.3 Koulutuksen vähäisyys esteenä työelämään osallistumiselle

Linnakankaan ja kumppaneiden (2006) teoksessa käydään läpi koulutuksen tärkeyttä työllistymisen kannalta. Vammaisten henkilöiden koulutustason alhaisuuden ja koulutuksen puutteen ongelma on suuri, ja se estää usein heidän pääsynsä työmarkkinoille. Nykyään koulutuksella on yhä suurempi rooli yhteiskunnassa ja ilman perusasteen jälkeistä koulutusta on lähes mahdotonta työllistyä. Invalidivähennykseen oikeutetut henkilöt, lukuun ottamatta lievästi tai keskivaikeasti vammaisia ja sairaita henkilöitä, ovat usein heikommassa asemassa työmarkkinoilla. Tämä ei välttämättä johdu vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen puutteesta vaan enemmän koulutuksen puutteesta. Suuri osa vammaisista on vailla perusasteen jälkeistä tutkintoa, eikä se usein johdu heidän omasta valinnastaan. Vammaisia henkilöitä ei usein edes kannusteta opiskelemaan, vaan heidät ohjataan liian usein suoraan työkyvyttömyyseläkkeelle. (Mt., 39–40.) Vammaiset henkilöt ovat

mukana työpaikkakilpailussa vasta sitten, kun heillä on ajanmukainen koulutustaso. Kuitenkin koulutusmahdollisuudet heidän keskuudessaan ovat usein vähäisemmät kuin muiden ihmisten keskuudessa, sillä vammaisuus asettaa usein tiettyjä rajoitteita alan valinnassa (Anon 2012 Teittisen 2014, 85 mukaan). Linnakangas ja kumppanit (2006, 39) toteavatkin, että ”Niin työelämään sijoittumisessa kuin koulutuksessakin vaikeasti vammaiset ovat muita monta askelta jäljessä”.

Opiskelu ja ammatinvalinta ovat erityisen tärkeässä roolissa vammaisen nuoren elämässä, sillä niiden onnistuminen edistää vammaisen henkilön yhdenvertaisen aseman saavuttamista työelämässä. Ekholmin ja Teittisen (2014) tutkimuksessa vammaiset henkilöt ovat itse saaneet kertoa omia kokemuksiaan koulutuksesta ja työllistymisestä. Oppilaitosten asenteet olivat pääosin myönteisiä ja joillakin aloilla vammaisuus nähtiin rikkautena, sillä usein vammaisella henkilöllä on paljon sellaista tietoa, mitä muilla ei ole. Haastatteluista nousi jälleen esiin esteettömyysteema. Haastatteluissa korostettiin vammaisen henkilön omaa aktiivisuutta, sillä usein hänen tulee itse selvittää oppilaitoksen tilojen esteettömyys. Esiin nousi myös se, että vaikka oppilaitos itsessään olisi esteetön, ei välttämättä kaikki muu opiskeluun liittyvä ole esteetöntä. Koulutuksen esteettömydessä on otettava huomioon myös oppimateriaalien esteettömyys sekä koulun ulkopuolisten tapahtumien esteettömyys. Muun muassa opiskelijatapahtumissa ei usein ole huomioitu esteettömyyttä, jolloin kaikilla ei ole yhdenvertaista mahdollisuutta osallistua niihin. Tapahtumissa luodaan ystävyys-suhteita ja verkostoidutaan tulevaa työelämää varten, minkä vuoksi ne ovat usein tärkeä osa opiskelijaelämää. (Mt., 28–30.) Opiskelijaelämästä ulos jääminen saattaa aiheuttaa syrjäytymistä, mikä lisää eriarvoisuutta.

Äikkään (2012) väitöskirjassa tuodaan esiin vammaisten henkilöiden ja heidän läheistensä kokemuksia vammaisten nuorten koulutuksesta. Tutkimukseen osallistuneet vammaiset nuoret olivat käyneet työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan ja kuntouttavan opetus- ja ohjauskoulutuksen. Koulutuksen tavoitteena oli erilaisten taitojen harjoittelu, kuten muun muassa eri paikoissa liikkumisen ja omasta hygieniasta huolehtimisen harjoittelu. Vammaisten nuorten läheiset kokivat,

että taidot liittyen oman elämän hallintaan ovat tärkeämpiä kuin ammatillisten perusvalmiuksien opettelu tai työtaidot. Koulutuksen tarkoituksena on valmentaa nuoria työelämään, mutta silti vanhemmat ja ammattilaiset eivät kokeneet näitä osa-alueita niin merkittävänä osana koulutusta. Koulutuksen tavoitteista olikin ristiriitaisia ajatuksia, sillä koulutuksen järjestäjät eivät itsekään tarkasti tiedoneet, minkälaisia mahdollisuuksia koulutuksen jälkeen on. Kuitenkin olisi erityisen tärkeää heti koulutuksen alkaessa käydä läpi, mitä tulee tapahtumaan koulutuksen päättyessä. (Mt., 71–75.) Oliver ja Barnes (2010) esittävät, kuinka erityisopetusta on kritisoitu jo pitkään siitä, kun se ei tarjoa vammaisille lapsille pätevyyskäsitteitä ja taitoja, mitä tarvitaan aikuisiässä. Näitä taitoja voivat muun muassa olla työelämässä vaadittavat taidot. Työelämään osallistumisen kannalta olisi tärkeää, että koulutuksissa korostettaisiin myös työelämässä tarvittavia taitoja arkitaitojen opettelemisen lisäksi. Työllistymisen ja tulevaisuuden kannalta työtaidot ovat erityisen isossa roolissa ja parantavat näin mahdollisuutta osallistua työelämään.

Siirtymävaihetta toisen asteen koulutukseen leimaa myös se, että vammaisilla nuorilla ei ole samanlaisia mahdollisuuksia toisen asteen koulutukseen, kuin muilla perusopetuksen päättävillä nuorilla. Muun muassa kehitysvammaisille järjestettävillä kursseilla ei ole riittävästi paikkoja tai ne eivät ala peruskoulutuksen päätyttyä. (Äikäs 2012, 75–80.) Linnakankaan ym. (2006) teoksessakin todetaan, että jos ei ole perusasteen jälkeistä koulutusta, on lähes mahdotonta työllistyä. ”Työttömyys ja työvoiman ulkopuolelle joutuminen on huomattava ongelma henkilöille, joilla ei ole perusasteen jälkeistä tutkintoa tai ammatillinen koulupohja on suppea”, (Mt., 41). Vammaisten henkilöiden kohdalla usein koulutuksen puutteessa ei ole kyse heidän omasta valinnastaan, vaan heidät ohjataan valitettavan usein suoraan työkyvyttömyyseläkkeelle eikä heitä edes kannusteta opiskelemaan. Vammaispoliittinen ohjelma 19.5.2005, Linnakangas ym. 2006, 39 mukaan). Yhdenvertaisuuden lisäämiseksi olisi tärkeää, että heitä yhtä lailla kannustettaisiin opiskelemaan ja heti peruskoulussa mietittäisiin jatkokoulutusmahdollisuuksia, niin kuin kaikkien muidenkin nuorten kohdalla.

6 KEINOJA VAMMAISTEN HENKILÖIDEN TYÖELÄMÄÄN OSALLISTUMISEN PARANTAMISEKSI

Kyröläinen (2020, 42) esittää, kuinka vammaisten henkilöiden työelämään osallistumisen parantamisessa isossa roolissa on avoimuus ja uskallus puhua erityisyydestä. Esimiesten osaamista ja tietoisuutta vammaisuudesta olisi tärkeää lisätä, sillä esimiestasolta malli siirtyy työyhteisöön laajemmin ja näin muidenkin henkilöiden asenteet vammaisuutta kohtaan muuttuvat positiivisemmiksi. (Mt., 42.) Legnick-Hall ja kumppanit (2008) korostavat, kuinka myös yleisellä tasolla tietoisuuden lisääminen auttaisi ennakkoluulojen purkamisessa. Pitäisi lisätä tietoa siitä, mitä vammaiset henkilöt pystyvät tekemään esimerkiksi onnistuneiden työllistymiskokemusten avulla. Monet vammaisista työnhakijoista ovat todella motivoituneita työntekoon, joten myös sen esiin tuominen parantaisi heidän asemaansa työmarkkinoilla. Tietoisuutta voitaisiin lisätä yksinkertaisesti myös siten, että järjestettäisiin erilaisia tapahtumia ja tapaamisia, joissa ihmiset pääsisivät tutustumaan toisiinsa. (Mt.)

Yhdenvertaisuuden kannalta olisi tärkeää, että ennakkoluulojen purkamiseksi yhteiskunnan eri osa-alueilla esitettäisiin vammaisia henkilöitä yhdenvertaisina toimijoina eikä erillisryhmänä. Usein he muodostavat oman ryhmänsä, jossa he toimivat yhdessä muiden vammaisten henkilöiden kanssa. Muun muassa mediassa vammaiset henkilöt voisivat näkyä yhteiskunnan tasa-arvoisina jäseninä eikä omana ryhmänään. Tämä lisäisi erilaisuuden ymmärtämistä ja vammaiset henkilöt nähtäisiin

aivan tavallisina ihmisinä, joilla vain on yhtenä ominaispiirteenä vamma. Vammaisuuden ei pitäisi määritellä ketään ihmistä kokonaan. Tänä päivänä yhä useampi ihminen on sosiaalisessa mediassa, joten tässäkin asiassa sitä voitaisiin käyttää hyväksi. Ihmisten asenteisiin vaikuttaa paljon se, miten vammaiset henkilöt esitetään mediassa, yritysten markkinoinnissa ja mainonnassa. Heidän tulisi olla esillä eri alustoilla muunkin kuin vain vammaisuuden takia. (Kyröläinen 2020, 43.) Vehmas (2005, 132) korostaa, kuinka sosiaalisesta näkökulmasta olisi tärkeää, että mediassa vammaisuus hahmotettaisiin sosiaalisena ongelmana eikä yksilön ominaisuutena. Ekholm (2009, 158) peräänkuuluttaa esikuvien ja roolimallien merkityksen tärkeyttä asenteiden muuttamiseksi. Yhteiskuntamme tarvitsee rohkeita vammaisia henkilöitä, jotka omalla aktiivisuudellaan ja osaamisellaan pyrkivät purkamaan ihmisten ennakkoluuloja ja samalla näyttävät mallia muille (mt., 158). Ekholmin ja Teittisen (2014) tutkimuksesta tuli ilmi myös se, kuinka tarvitaan rohkeita työnantajia, jotka ovat valmiita palkkaamaan vammaisia henkilöitä. Ennakkoluuloja ja tietämättömyyttä ei voi muuttaa, jos ei ole rohkeutta kokeilla. Ilman vammaisen henkilön palkkaamista, työnantaja ei saa koskaan kokemusta vammaisen henkilön työllistamisestä, jolloin ennakkoluulot säilyvät ennallaan. (Mt., 85.)

Myös politiikalla, työllisyysohjelmilla ja työharjoitteluilla on suuri rooli vammaisten henkilöiden työelämään osallistumisen parantamisessa. Legnick-Hall ja kumppanit (2008) esittävät, kuinka olisi tärkeää keskittyä henkilön kyvykkyyteen tehdä työtä eikä hänen vammaansa. Vammaiselle henkilölle tulisi etsiä soveltuva työ, jota hänen on vammastaan huolimatta mahdollisuus tehdä. Työharjoittelujen avulla henkilöllä on mahdollisuus näyttää oma kyvykkyytensä kyseiseen työtehtävään ja näin myös työnantajan on mahdollisuus nähdä henkilön soveltuvuus siihen. Korkeassa asemassa olevat ihmiset, kuten esimerkiksi poliitikot ja yritysten johtajat ovat avainasemassa vammaisten henkilöiden työllisyyden parantamisessa. Heidän tulisi ottaa aktiivinen rooli asiassa, sillä jos korkeassa asemassa olevat henkilöt eivät koe asiaa tärkeäksi tai pyri edistämään sitä, on muidenkin vaikea ajaa kyseistä asiaa eteenpäin. Olisi tärkeää, että korkeassa asemassa olevat henkilöt näyttäisivät esimerkkiä muille ja pyrkisivät omalla toiminnallaan edistämään kaikkien työelämään osallistumista. (Mt.)

Linnakangas ja kumppanit (2006) korostavat erilaisten tilaisuuksien tärkeyttä. Vammaisille henkilöille tulisi luoda mahdollisimman paljon erilaisia työtilaisuuksia. Työtilaisuuksissa olisi tärkeää soveltaa samoja työhönotto- ja palkanormeja kuin muuhinkin työntekijöihin. Valtion tulisi kannustaa työnantajia tekemään kohtuullisia muutoksia työaikoihin ja työolosuhteisiin, jotta jokaisella halukkaalla olisi paremmat mahdollisuudet työn hakemiseen. Työnantajia voitaisiin kannustaa vammaisten henkilöiden palkkaamiseen muun muassa siten, että kompensoitaisiin vammaisuudesta tai pitkäaikaissairaudesta aiheutuvia tulonvähennyksiä ja menoja. Yhteiskunnassa vallitseviin käytäntöihin tulisi pyrkiä vaikuttamaan niin, että työnantajat voisivat yhdessä jakaa vammaisuudesta tai pitkäaikaissairaudesta työnantajalle aiheutuvat menot. Työnantajat saattavat pelätä esimerkiksi mahdollisia pitkiä sairauslomia, joten olisi tärkeää, että työnantaja ei joutuisi itse automaattisesti maksamaan kaikkia kuluja, jos henkilö ei jaksaisikaan kyseisessä työssä. (Mt., 41.) Aikaisemmin toin ilmi, kuinka työntajien ennakkoluulot ja pelot liittyvät usein mahdollisiin ylimääräisiin kustannuksiin. Kompensoinnin avulla työntajien kynnyks palkata vammaisen henkilö työtetävään saattaisi madaltua.

Työllisyyspalveluiden merkitys on erityisen keskeisessä roolissa vammaisten henkilöiden työllistymisen kannalta, sillä niiden kautta on tarjolla paljon erilaisia palveluita ja tukea työllistymiseen. Kyröläinen (2020) tuo esiin, kuinka kuitenkin työllisyyspalveluissa ei vammaisten henkilöiden omien kokemusten mukaan ole riittävää tietoa vammaisuuden tuomista erityiskysymyksistä ja -tarpeista. Vammaisten henkilöiden työllistymisen kannalta olisi olennaista, että työllisyyspalveluiden edustajat olisivat tietoisia vammaisuudesta ja sen tuomista tarpeista. Tietoisuuden lisäämisessä voitaisiin hyödyntää eri järjestöjen osaamista, sillä usein järjestöillä on vammaisuudesta sellaista tietoa, mitä työnantajilla tai työllisyyspalveluiden edustajilla ei usein ole. (Mt., 36–40.) Yhteistyö eri tahojen ja vammaisten henkilöiden välillä on erityisen isossa roolissa työelämään osallisuuden parantamisessa.

Myös esteettömyys on merkittävä vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta lisäävä tekijä. Kyröläinen (2020) ehdottaa, että esteettömyyttä voitaisiin parantaa siten, että esimerkiksi julkisissa liikennevälineissä hyödynnettäisiin esteettömyyden asiantuntijoita eli itse vammaisia henkilöitä. Julkisten kulkuvälineiden esteettömyys on suuri tekijä vammaisten henkilöiden työllisyyden parantamisessa. Myös julkisia rakennuksia rakennettaessa olisi tärkeää ottaa huomioon esteettömyyden asiantuntijoiden mielipiteet. Yleensä kohtuulliset mukautukset koskevat vain yksilöä ja tilannetta, joten Suomessa ei ole sellaista velvoittavaa lainsäädäntöä, mikä pyrkisi kehittämään esteettömyyttä erilaisille ryhmille tai laajemmassa kontekstissa. Olisi siis erityisen tärkeää, että lainsäädäntöä kehitettäisiin siten, että yhdenvertaisuutta pyrittäisiin edistämään kaikilla yhteiskunnan tasolla ja kaikkien tarpeet pyrittäisiin ottamaan huomioon. (Mt., 43–46.)

Esteettömyyden kehittämisessä isossa roolissa ovat myös yritysten yhdenvertaisuussuunnitelmat. Jokaisessa yrityksessä pitäisi olla nimetty taho, joka vastaa esteettömyyden edistämisestä ja näin parantaa esteettömyystoimenpiteiden konkreettista etenemistä. Esimerkiksi esimieskoulutuksissa voisi enemmän kiinnittää huomiota esteettömyysnäkemysten esille tuontiin. (Kyröläinen 2020, 43–46.) Yhdenvertaisuussuunnitelma takaisi kaikkien työntekijöiden yhdenvertaisen kohtelun työpaikalla. Sen avulla työpaikoilla olisi selkeät ohjeet ja toimenpiteet, miten toimia ja miten yhdenvertaisuutta on pyritty edistämään. Kyröläinen (2020) korostaa, kuinka esteettömyydestä tiedottaminen työpaikkailmoituksessa antaa työpaikasta monimuotoisen ja suvaitsevaisen kuvan. Tämä kertoo siitä, että työpaikka huomioi kaikenlaiset työnhakijat. Esteettömyydestä ja yhdenvertaisuussuunnitelmista tiedottaminen lisää vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja poistaa erityisyyden leimaa vammaisuuden ympäriltä. (Mt., 44–45.) Esteettömyydestä ja yhdenvertaisuussuunnitelmista tiedottaminen heti työpaikkailmoituksessa madaltaisi kynnyksiä hakea työpaikkaa.

Kyröläinen (2020) muistuttaa, kuinka esteettömyys on tärkeä teema myös muualla kuin työpaikkaan tai sinne liikkumiseen liittyvissä paikoissa. Vammaisten

henkilöiden työkyvyn ylläpitämiseksi tulisi ottaa huomioon myös harrastuspaikkojen esteettömyys ja niiden kehittäminen. Vammaispalveluiden tuki toimintakyvyn ylläpitämisessä on erityisen tärkeä, jonka takia siihen tulisikin keskittyä. Kuljetuspalveluiden ja henkilökohtaisen avun on työpäivien lisäksi riitettävä siihen, että vammaisen henkilö pystyy ylläpitämään toimintakykyään vapaa-ajalla erilaisten harrastusten avulla. Erilaisista palveluista olisi myös tärkeää tiedottaa työnantajille, jotta heillä olisi mahdollisimman laaja tietämys erilaisista tukitoimista ja niiden toteuttamisesta. Työn tukemiseen liittyen myös työajan mukauttamisen pitäisi olla mahdollista. Joissakin tilanteissa voi olla myös mahdollista, että henkilön toimintakyky muuttuu esimerkiksi jonkun sairauden edetessä. Tällöin tulisi ottaa huomioon muuttuva toimintakyky myös palveluissa ja tukimuodoissa. (Mt., 52-53.) Tukea tulisi saada työpaikalla, mutta myös vapaa-ajalla.

Sosiaali- ja terveysministeriön (2010) julkaisussa esitetään, kuinka työllistymisen kannalta koulutus on erityisen tärkeässä roolissa. Siksi esteettömyys tulisi ottaa huomioon myös oppilaitoksissa, jotta koulut olisivat kaikkien henkilöiden saavutettavissa. Oppitilojen esteettömyyden lisäksi tulee ottaa huomioon oppimateriaalien saavutettavuus siten, että ne ovat saatavilla myös esimerkiksi pistekirjoituksella ja selkokielellä. Myös koulumatkan sujuvuus on taattava siten, että matka kotoa kouluun ja takaisin on turvallinen ja toimiva. Koulutus- ja opiskeluasteiden nivelvaiheessa tuen rooli kasvaa entisestään. Koulutusjärjestelmän tulee kaikin mahdollisin keinoin panostaa vammaisten nuorten siirtymiseen perusopetuksesta toiselle asteelle. Tässä myös korostuu yhteistyö eri toimijoiden välillä kuten esimerkiksi koulujen, ammattilaisten ja perheiden välillä. (Mt., 46-52.) Tämä olisi tärkeää ottaa huomioon myös sosiaalityön alalla, sillä kaikilla tulisi olla yhtäläiset mahdollisuudet kouluttautua haluamalleen alalle ja parantaa näin omia työllistymismahdollisuuksiaan. Perusasteelta toiselle asteelle siirtymiseen liittyen vammaisten nuorten koulutusmahdollisuuksiin vaikuttaa 1.8.2021 voimaan tullut uusi lakimuutos. Sen myötä oppivelvollisuus on laajennettu koskemaan perusopetuksen jälkeistä toisen asteen koulutusta siihen asti, kun henkilö täyttää 18 vuotta (HE 173/2020 vp; oppivelvollisuuslaki 1214/2020 1 luku 2 §). Uudistuksen

myötä vammaisten nuorten tulee myös suorittaa toisen asteen koulutus eikä heitä voida suoraan ohjata työkyvyttömyyseläkkeelle.

Tietoteknologian kehittymisen myötä vammaisille henkilöille on tullut lisää mahdollisuuksia aikaisemmin mahdottomien tehtävien suorittamiseen. Kommunikaation esteettömyys on välttämätöntä vammaisen henkilön työllistymisen kannalta, sillä kaikkien työntekijöiden on saatava tasavertaisesti työhön tarvittava tieto. Muun muassa sähköposti on esimerkki kommunikoinnin tasa-arvoistumisesta, sillä sen avulla pystyy keskustelemaan kaikkien ihmisten kanssa ilman minkäänlaisia ennakkoluuloja. Kommunikaation haasteita pystytään kompensoimaan erilaisten apuvälineiden avulla. Tietoteknologian kehittyminen mahdollistaa uusien apuvälineiden kehittämisen. Apuvälineiden käyttö työnteossa saattaa usein hidastaa työntekoa, mutta apuvälineiden avulla vammaisen työntekijän on mahdollista suoriutua työtehtävistään hyvin. Työnantajan on luotettava siihen, että apuvälineiden avulla vammaisen henkilö suoriutuu työtehtävästään. (Ekholm 2009, 144–152.) Tietoteknologian hyödyntäminen kommunikoinnin ja apuvälineiden kehittämisessä voisi ratkaista paljon vammaisten henkilöiden työllistymiseen liittyviä haasteita.

7 POHDINTA

Käsittelin tutkielmassani vammaisten henkilöiden rakenteellisia esteitä työelämään osallistumiselle kirjallisuuden perusteella. Näkökulmani oli sosiaalinen, joka jo itsessään antaa sellaisen ennakko-oletuksen, että yhteiskuntamme rajoittaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaista osallistumista työelämään. Tutkielmastani aineiston perusteella voidaan päätellä, että vammaiset henkilöt kohtaavat paljon rakenteellisia sekä esteitä työelämään osallistumisessa että myös arkielämässä. Tällaisia esteitä ovat muun muassa asenteet ja ennakkoluulot erilaisuutta kohtaan, saavutettavuuden ja esteettömyyden puute sekä koulutuksen eriarvoiset mahdollisuudet. Sosiaalisen vammaistutkimuksen mukaan vammaisuuteen liittyvät esteet ovat syntyneet yhteiskuntamme rakenteista (Oliver 2013; Oliver & Barnes 2010; Vehmas 2005; Vehmas 2012; Tarvainen & Teittinen 2021; Burchardt 2004). Rakenteellisia esteitä tulisi purkaa muun muassa siten, että pyrittäisiin yhteiskunnallisesti purkamaan ennakkoluuloja, ja uusia rakennuksia rakennettaessa otettaisiin huomioon kaikkien tarpeet. Tässä avainasemassa ovat vammaiset henkilöt itse ja heidän ottamisensa mukaan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Myös sosiaalisen media ja sen hyödyntäminen asenteiden ja ennakkoluulojen parantamisessa on tärkeä väline.

Vammaisiin henkilöihin liittyy siis yhä paljon ennakkoluuloja ja asenteita. Monilla henkilöillä voi olla käsitys, että vammaiset henkilöt eivät voi tehdä ollenkaan työtä tai esimerkiksi opiskella. Kuitenkin nämä asiat harvoin pitävät paikkaansa. Tietenkin osalle vammaisista henkilöistä työnteko on mahdotonta, mutta joka ihmisryhmästä

löytyy ihmisiä, joille työnteko ei ole mahdollista. Ymmärrän, että usein tietämättömyys lisää kielteisiä asenteita vammaisuutta kohtaan, sillä monilla henkilöillä ei ole aiheesta kokemusta. Olisi kuitenkin tärkeää, että näitä ennakkoluuloja ja asenteita pyrittäisiin purkamaan, jotta yhdenvertaisuus yhteiskunnassamme toteutuisi paremmin ja voisimme hyödyntää myös vammaisten henkilöiden potentiaalin työnteossa. Aiheeseen tulisi kiinnittää enemmän huomiota myös sosiaalityön kentällä, sillä sosiaalityöntekijät ovat avainasemassa vähemmistöjen etujen parantamisessa. Vammaisten työelämään osallistumisen edistämiseksi on tehtävä toimenpiteitä laajemmalla mittakaavalla, jotta jokaisella olisi yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua työelämään. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta olisi myös erityisen tärkeää, että ympäristömme olisi rakennettu siten, että se on kaikkien saavutettavissa ja jokaisella olisi yhtäläiset mahdollisuudet osallistua yhteiskunnan eri toimintoihin.

Aihe on noussut enemmän esiin koronapandemian tuomien poikkeusolojen takia, sillä vallitseva tilanne vaikuttaa eniten vähemmistöjen edustajiin. Vammaisten henkilöiden työllisyyskysymykset ovat nostettu paremmin esiin myös politiikassa, mutta ne ovat jääneet silti muiden työllisyyskysymysten varjoon. Jotta voimme kehittää työllistymistä, olisi tärkeää, että näihin teemoihin kiinnitettäisiin poliittisesti huomiota, ja eri työllisyysohjelmien avulla pyrittäisiin parantamaan työllisyystilannetta. Tutkielmaa tehdessä huomasin, että tilastotietoja tai tutkimusta aiheesta ei paljoakaan ole, sillä systemaattista tutkimusta ei ole tehty. Kenelläkään ei ole siis tarkkaa tietoa siitä, kuinka paljon vammaisia henkilöitä todellisuudessa on työelämässä. Jotta voimme kehittää työelämään osallistumisen mahdollisuuksia vammaisuuden kontekstissa, olisi erityisen tärkeää, että tutkimusta aiheesta olisi enemmän.

Tässä tutkielmassa rajoituksia ovat muun muassa juuri se, että tilastotietoja vammaisten henkilöiden työllisyystilanteesta ei paljoakaan ole. On haastavaa esittää tarkkoja lukuja siitä, kuinka isoa työttömyys vammaisten henkilöiden keskuudessa on ja perustella näin aiheen tärkeyttä, kun tarkkoja tilastoja ei ole. Tutkielmani on

myös tehty sosiaalisen vammaistutkimuksen näkökulmasta, jossa lähtökohta on, että yhteiskunta ei tue vammaisten henkilöiden täysimääräistä osallistumista. Niin kuin aikaisemmin toin ilmi, myös sosiaalisessa vammaistutkimuksessa on puutteita eikä se anna vastausta kaikkeen. Sosiaalinen vammaisuuden malli ei syrjäytä muita vammaisuuden malleja, vaan tuo uusia näkökulmia ja ottaa huomioon yhteiskuntamme syrjäyttäviä rakenteita. Sosiaalinen malli ei kiistä elimellisten vammojen olemassaoloa ja niiden hoitotapoja, vaan pyrkii luomaan erilaista näkökulmaa vammaisuuteen. Aihetta voisi tutkia myös lääketieteellisen näkökulman kautta tai vaikka yhdistelemällä molempia näkökulmia. Kandidaatin tutkielman laajuuden vuoksi kaikkien näkökulmien tarkastelu tässä yhteydessä ei ole mahdollista. Eri näkökulmien vertailu ja yhdistely voisi kuitenkin tuoda uusia näkökulmia ja lisää tietoa aiheesta.

Niin kuin aikaisemmin toin ilmi, tutkimusta aiheesta tarvittaisiin vielä paljon lisää. Tästä kyseisestä aiheesta voisi jatkaa tutkimusta siten, että tekisi lisää kokemustutkimusta ja selvittäisi vammaisten henkilöiden omia kokemuksia työllistymisestä ja siitä, miten he kokevat yhteiskuntamme rakenteelliset esteet. Itseäni kiinnostaa paljon myös vammaisten henkilöiden koulutusmahdollisuudet. Tähän liittyen tutkimusta voitaisiin tehdä muun muassa siitä, kannustetaanko vammaisia henkilöitä käymään kouluja työllistymisen takia vai ainoastaan oppivelvollisuuden takia. Jatkotutkimuksia miettiessä voisi tehdä tarkempaa tutkimusta vammaisten nuorten koulutusmahdollisuuksista ja koulutuksien sisällöistä. Olisi tärkeää selvittää vammaisten nuorten omia kokemuksia koulutuksen tärkeydestä ja heidän omia ajatuksiaan tulevaisuudesta. Myös oppivelvollisuuden muutoksen toteutumista vammaisten nuorten kohdalla olisi mielenkiintoista ja tärkeää tutkia. Työllistymisen kannalta koulutus on erityisen isossa roolissa ja varmasti tulevaisuudessa koulutus näyttelee vielä isompaa roolia työelämään osallistumisen kannalta.

LÄHTEET

- Andersson, J., Luthra, R., Hurtig, P. & Tideman, M. (2015). Employer attitudes toward hiring persons with disabilities: A vignette study in Sweden. *Journal of vocational rehabilitation*, 43(1), 41–50. <<https://doi.org/10.3233/JVR-150753>>
- Burchardt, T. (2004). Capabilities and disability: The capabilities framework and the social model of disability. *Disability & society*, 19(7), 735–751. <<https://doi.org/10.1080/0968759042000284213>>
- Ekholm, E. (2009). *Monimuotoisuus ja esteettömyys: Näkövammaisten asiantuntijoiden työelämäkokemuksia / Elina Ekholm*. Espoo: Ennora.
- Ekholm, E. & Teittinen, A. (2014). *Vammaiset nuoret ja työntekijäkansalaisuus: Osallistumisen esteitä ja edellytyksiä*. Kelan tutkimusosasto.
- Euroopan komissio (2010) *Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle: Euroopan vammaisstrategia 2010-2020: Uudistettu sitoutuminen esteettömään Eurooppaan*, Bryssel.
- Göring, S. (2015). Rethinking disability: The social model of disability and chronic disease. *Current reviews in musculoskeletal medicine*, 8(2), 134-138. <<https://doi.org/10.1007/s12178-015-9273-z>>
- HE 173/2020 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle oppivelvollisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Hämäläinen, H. (24.6.2021) *Työ tukee hyvinvointia*. Vates-säätiö. Artikkelit, työllistymisesimerkkejä. Saatavilla: <<https://www.vates.fi/vates/artikkelit/tyollistymisesimerkkeja/tyo-tukee-hyvinvointia.html>> Luettu: 5.10.2021
- Jans, L. H., Kaye, H. S., & Jones, E. C. (2012). Getting hired: successfully employed people with disabilities offer advice on disclosure, interviewing, and job search. *Journal of occupational rehabilitation*, 22(2), 155-165. Saatavilla: <<https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10926-011-9336-y>> Luettu: 9.11.2021
- Jokiniemi, J. (2007) *Kaupunki kaikille aisteille – Moniaistisuus ja saavutettavuus rakennetussa ympäristössä*. Arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun väitöskirja. Espoo: Teknillinen Korkeakoulu.
- Karvinen, S. (1993) *Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä*. Teoksessa Huoltajasäätiö, Sosiaaliturvan keskusliitto, Pohjola, A., Matthies, A., Jokiranta, H., Karvinen, S. & Granfelt, R. (1993). *Monisärmäinen sosiaalityö*. Sosiaaliturvan keskusliitto. Helsinki. 133–167
- Kaye, H. S., Jans, L. H. & Jones, E. C. (2011). Why Don't Employers Hire and Retain Workers with Disabilities? *Journal of occupational rehabilitation*, 21(4), 526–536. <<https://doi.org/10.1007/s10926-011-9302-8>>
- Kivistö, M., Hautala, S. (2021) *Vammaisten ihmisten kansalaisuus käytännössä: ehtoja, esteitä ja edellytyksiä*. Teoksessa: Teittinen, A., Kivistö, M., Tarvainen, M., Hautala, S. (toim.) *Vammaiset ihmiset kansalaisina*. Tampere: vastapaino. 261–271
- Kyröläinen, A. (2020). *Vammaisten henkilöiden työllistymisen rakenteelliset esteet*. Työ- ja elinkeinoministeriö. Saatavilla:

- <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162325/TEM_2020_36.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987
- Lengnick-Hall, M. L., Gaunt, P. M. & Kulkarni, M. (2008). Overlooked and underutilized: People with disabilities are an untapped human resource. *Human resource management*, 47(2), 255–273.
<<https://doi.org/10.1002/hrm.20211>>
- Lindh, J. (2021) *Vammaisten työmarkkinakansalaisuus poliittisena ongelmana*. Teoksessa Teittinen, A., Kivistö, M., Tarvainen, M., Hautala, S. (toim.) *Vammaiset ihmiset kansalaisina*. Tampere: vastapaino. 89–112.
- Linnakangas, R., Suikkanen, A., Savtschenko, V., Virta, L. (2006). *Uuden alussa vai umpikujassa?: Vammaiset matkalla yhdenvertaiseen kansalaisuuteen*. Stakes. Helsinki.
- Oliver, M. & Barnes, C. (2010). Disability studies, disabled people and the struggle for inclusion. *British journal of sociology of education*, 31(5), 547-560.
<<https://doi.org/10.1080/01425692.2010.500088>>
- Oliver, M. (2013). The social model of disability: Thirty years on. *Disability & society*, 28(7), 1024-1026. <<https://doi.org/10.1080/09687599.2013.818773>>
- Oppivelvollisuuslaki 1214/2020
- Pohjola, A., Laitinen, M., Seppänen, M., (toim.) (2014) *Rakenteellinen sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. 16–36
- Raunio, K. (2009). *Olennainen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus. s. 86–90. Helsinki University press.
- Salminen, A. (2011) *Mikä kirjallisuuskatsaus?: johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopisto. Saatavilla:
<https://osuva.uwasa.fi/bitstream/handle/10024/7961/isbn_978-952-476-349-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu: 9.12.2021
- Savtschenko, V. (2003). Vammaisten työllisyyskysymysten monet ulottuvuudet. *Yhteiskuntapolitiikka*, 68(1), 90–97. Saatavilla:
<<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/100187/031savtschenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> Luettu: 18.11.2021
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2010) *Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma*. VAMPO 2010–2015. Helsinki
- Suomen perustuslaki 731/1999
- Tarvainen, M., Teittinen, A. (2021) *Vammaisten ihmisten muuttuva kansalaisuus*. Teoksessa Teittinen, A., Kivistö, M., Tarvainen, M., Hautala, S. (toim.) *Vammaiset ihmiset kansalaisina*. Tampere: vastapaino. 7–17
- Teittinen, A. (2009). *Report on the employment of disabled people in European countries: Finland*. Saatavilla: <<http://www.disability-europe.net/downloads/379-financed-2009-employmentreport-final>> Luettu: 7.10.2021
- Teittinen, A. (2014). Vammaisten koulutuksen ja työelämän biopolitiikan kritiikki. Teoksessa: Brunila, K., Isopahkala-Bouret, U. (toim.) *Marginaalin voima!*. Aikuiskasvatuksen 51. vuosikirja, Vantaa. 85–101.
- Teittinen, A. (2018). *Vammaiset, köyhyys ja palkkatyö*. Suuntaaja 1/2018. Saatavilla: <<https://www.aspa.fi/tietoa-aspasta/ajankohtaista/vammaiset-koyhyys-ja-palkkatyo/#b5e12e3c>> Luettu: 11.11.2021

- Vehmas, S. (2005). *Vammaisuus, Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vehmas, S. (2012). Vammaisuus kulttuurisena konstruktiona. *Terveyttä kulttuurin ehdoilla : näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*, 269-289.
- Vesala, H., Klem, S. & Ahlström, M. (2015). *Kehitysvammaisten ihmisten työllisyystilanne 2013-2014*. Kehitysvammaliitto ry, Kansalaisuusyksikkö. Saatavilla: <https://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/kehitysvammaliiton_selvityksia_9.pdf>
- Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014
- Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016
- Äikäs, A. (2012) *Toiselta asteelta eteenpäin: narratiivinen tutkimus vaikeavammaisen nuoren aikuisen koulutuksesta ja työllistymisestä*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto

